

Operace s maticemi

Definice: Pro libovolné $m, n \in \mathbb{N}$ definujeme *nulovou matici* $\mathbf{0}_{m,n} \in \mathbb{R}^{m \times n}$ takovou, že splňuje $\forall i, j : (\mathbf{0}_{m,n})_{ij} = 0$.

Pro $n \in \mathbb{N}$ je *jednotková matice* $\mathbf{I}_n \in \mathbb{R}^{n \times n}$ definována vztahy $(\mathbf{I}_n)_{ij} = 1$, právě když $i = j$; a jinak $(\mathbf{I}_n)_{ij} = 0$. Znač. též jen $\mathbf{0}$, \mathbf{I} .

Hlavní diagonálu čtvercové matice \mathbf{A} tvoří prvky a_{ii} .

Ukázka:

$$\mathbf{0}_{2,3} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}, \quad \mathbf{I}_3 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Definice: *Transponovaná* matice k matici $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{m \times n}$ je matice $\mathbf{A}^T \in \mathbb{R}^{n \times m}$ splňující $(\mathbf{A}^T)_{ij} = a_{ji}$.

Čtvercová \mathbf{A} je *symetrická*, pokud $\mathbf{A}^T = \mathbf{A}$, tj. $(\mathbf{A}^T)_{ij} = a_{ji} = a_{ij}$.

Ukázka:

Transponovaná matice k $\mathbf{A} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 4 & 5 & 6 \end{pmatrix}$ je $\mathbf{A}^T = \begin{pmatrix} 1 & 4 \\ 2 & 5 \\ 3 & 6 \end{pmatrix}$.

Matice $\mathbf{A} = \begin{pmatrix} -3 & 7 \\ 7 & 0 \end{pmatrix}$ je symetrická, protože splňuje $\mathbf{A} = \mathbf{A}^T$.

Operace s maticemi

Definice:

Součet matic $\mathbf{A}, \mathbf{B} \in \mathbb{R}^{m \times n}$ je matice $(\mathbf{A} + \mathbf{B}) \in \mathbb{R}^{m \times n}$ definovaná

$$(\mathbf{A} + \mathbf{B})_{ij} = a_{ij} + b_{ij}.$$

Ukázka:

$$\begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 4 & 5 & 6 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} 7 & 0 & -2 \\ 1 & -5 & 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1+7 & 2+0 & 3-2 \\ 4+1 & 5-5 & 6+1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 8 & 2 & 1 \\ 5 & 0 & 7 \end{pmatrix}$$

Definice:

Pro $t \in \mathbb{R}$ je *t-násobek* $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{m \times n}$ matice $(t\mathbf{A}) \in \mathbb{R}^{m \times n}$ splňující

$$(t\mathbf{A})_{ij} = ta_{ij}.$$

Ukázka:

$$3 \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 4 & 5 & 6 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 3 \cdot 1 & 3 \cdot 2 & 3 \cdot 3 \\ 3 \cdot 4 & 3 \cdot 5 & 3 \cdot 6 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 3 & 6 & 9 \\ 12 & 15 & 18 \end{pmatrix}$$

Součin matic

Definice:

Pro $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{m \times n}$ a $\mathbf{B} \in \mathbb{R}^{n \times p}$ je **součin** $(\mathbf{AB}) \in \mathbb{R}^{m \times p}$ definován

$$(\mathbf{AB})_{ij} = \sum_{k=1}^n a_{ik} b_{kj}.$$

Ukázka:

Pro $\mathbf{A} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 4 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 3 \\ 3 & 1 & 2 & 0 \end{pmatrix}$ a $\mathbf{B} = \begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 0 & 3 \\ 2 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$ dostaneme $\mathbf{AB} = \begin{pmatrix} 9 & 8 \\ 2 & 3 \\ 7 & 9 \end{pmatrix}$.

Mnemotechnicky:

\mathbf{A}	\mathbf{B}	\mathbf{AB}			
			1	2	1 .
			0	3	0 .
			2	0	2 .
			0	1	0 .
1	2	4	0	9	8
0	0	1	3	2	3
3	1	2	0	7	9
			.	.	.
			.	.	.
			.	.	.
			3	1	2
			0	0	7 .

$$3 \cdot 1 + 1 \cdot 0 + 2 \cdot 2 + 0 \cdot 0 = 7$$

Součin matic

Definice:

Pro $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{m \times n}$ a $\mathbf{B} \in \mathbb{R}^{n \times p}$ je **součin** $(\mathbf{AB}) \in \mathbb{R}^{m \times p}$ definován

$$(\mathbf{AB})_{ij} = \sum_{k=1}^n a_{ik} b_{kj}.$$

Pozorování: Maticový součin \mathbf{AB} pro $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{m \times n}$ a $\mathbf{B} \in \mathbb{R}^{n \times p}$ vyžaduje mnp násobení a $m(n-1)p$ sčítání, čili celkem $mnp + m(n-1)p = 2mnp - mp \approx mnp$ aritmetických operací.

Symbol \approx čteme „asymptoticky“ nebo „přibližně“ a ze součtu ponechá jen největší člen(y) bez multiplikační konstanty.

Upozornění: U matic mají *násobek* a *součin* různý význam!

Maticový součin používáme v zápisu soustav $\mathbf{Ax} = \mathbf{b}$, kde vektor \mathbf{x} bereme jako matici s jedním sloupcem.

Dokažte nebo vyřešte sami

Tvrzení: Jsou-li výsledky operací definovány, pak:

$$(\mathbf{A} + \mathbf{B}) + \mathbf{C} = \mathbf{A} + (\mathbf{B} + \mathbf{C}) \quad \mathbf{A} + \mathbf{B} = \mathbf{B} + \mathbf{A}$$

$$\mathbf{A} + \mathbf{0} = \mathbf{A} \quad \exists! \mathbf{B} : \mathbf{A} + \mathbf{B} = \mathbf{A}$$

$$s(t\mathbf{A}) = (st)\mathbf{A} \quad (s + t)\mathbf{A} = s\mathbf{A} + t\mathbf{A}$$

$$(\mathbf{A} + \mathbf{B})^T = \mathbf{A}^T + \mathbf{B}^T \quad (t\mathbf{A})^T = t\mathbf{A}^T$$

$$(\mathbf{A}^T)^T = \mathbf{A} \quad \text{Důkaz: } ((\mathbf{A}^T)^T)_{ij} = (\mathbf{A}^T)_{ji} = a_{ij}$$

Najděte čtvercové matice \mathbf{A} a \mathbf{B} takové, že $\mathbf{AB} \neq \mathbf{BA}$.

Ukažte, že matice \mathbf{AA}^T je symetrická pro libovolné \mathbf{A} .

Ukažte, že pro libovolné $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{m \times n}$ platí, že $\mathbf{I}_m \mathbf{A} = \mathbf{A} \mathbf{I}_n = \mathbf{A}$.

Odvoďte následující pravidla pro součiny blokových matic.

$$\begin{pmatrix} \mathbf{A}_1 & \mathbf{A}_2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \mathbf{B}_1 \\ \mathbf{B}_2 \end{pmatrix} = \mathbf{A}_1 \mathbf{B}_1 + \mathbf{A}_2 \mathbf{B}_2 \quad \text{Tip: rozdělte sumu na dvě.}$$

$$\begin{pmatrix} \mathbf{A}_1 & \mathbf{A}_2 \\ \mathbf{A}_3 & \mathbf{A}_4 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \mathbf{B}_1 & \mathbf{B}_2 \\ \mathbf{B}_3 & \mathbf{B}_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \mathbf{A}_1 \mathbf{B}_1 + \mathbf{A}_2 \mathbf{B}_3 & \mathbf{A}_1 \mathbf{B}_2 + \mathbf{A}_2 \mathbf{B}_4 \\ \mathbf{A}_3 \mathbf{B}_1 + \mathbf{A}_4 \mathbf{B}_3 & \mathbf{A}_3 \mathbf{B}_2 + \mathbf{A}_4 \mathbf{B}_4 \end{pmatrix}$$

Tvrzení: Jsou-li výsledky operací definovány, pak:

1. $(\mathbf{AB})^T = \mathbf{B}^T \mathbf{A}^T$
2. $(\mathbf{AB})\mathbf{C} = \mathbf{A}(\mathbf{BC})$
3. $(\mathbf{A} + \mathbf{B})\mathbf{C} = \mathbf{AC} + \mathbf{BC}$
4. $\mathbf{A}(\mathbf{B} + \mathbf{C}) = \mathbf{AB} + \mathbf{AC}$

Důkaz:

1. \mathbf{A} je typu $m \times n \Rightarrow \mathbf{B}$ je typu $n \times p$

$$\begin{aligned} ((\mathbf{AB})^T)_{ij} &= (\mathbf{AB})_{ji} = \sum_{k=1}^n a_{jk} b_{ki} = \\ &= \sum_{k=1}^n b_{ki} a_{jk} = \sum_{k=1}^n (\mathbf{B}^T)_{ik} (\mathbf{A}^T)_{kj} = (\mathbf{B}^T \mathbf{A}^T)_{ij} \end{aligned}$$

2. \mathbf{A} je typu $m \times n \Rightarrow \mathbf{B}$ je typu $n \times p \Rightarrow \mathbf{C}$ je typu $p \times q$

$$\begin{aligned} ((\mathbf{AB})\mathbf{C})_{ij} &= \sum_{k=1}^p (\mathbf{AB})_{ik} c_{kj} = \sum_{k=1}^p \left(\sum_{l=1}^n a_{il} b_{lk} \right) c_{kj} = \\ &= \sum_{k=1}^p \sum_{l=1}^n a_{il} b_{lk} c_{kj} = \sum_{l=1}^n \sum_{k=1}^p a_{il} b_{lk} c_{kj} = \\ &= \sum_{l=1}^n a_{il} \left(\sum_{k=1}^p b_{lk} c_{kj} \right) = \sum_{l=1}^n a_{il} (\mathbf{BC})_{lj} = (\mathbf{A}(\mathbf{BC}))_{ij} \end{aligned}$$

Tvrzení: Jsou-li výsledky operací definovány, pak:

1. $(\mathbf{AB})^T = \mathbf{B}^T \mathbf{A}^T$
2. $(\mathbf{AB})\mathbf{C} = \mathbf{A}(\mathbf{BC})$
3. $(\mathbf{A} + \mathbf{B})\mathbf{C} = \mathbf{AC} + \mathbf{BC}$
4. $\mathbf{A}(\mathbf{B} + \mathbf{C}) = \mathbf{AB} + \mathbf{AC}$

3. $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{m \times n} \Rightarrow \mathbf{B} \in \mathbb{R}^{m \times n}, \mathbf{C} \in \mathbb{R}^{n \times p}$

$$\begin{aligned} ((\mathbf{A} + \mathbf{B})\mathbf{C})_{ij} &= \sum_{k=1}^n (\mathbf{A} + \mathbf{B})_{ik} c_{kj} = \sum_{k=1}^n (a_{ik} + b_{ik}) c_{kj} = \\ &= \sum_{k=1}^n (a_{ik} c_{kj} + b_{ik} c_{kj}) = \sum_{k=1}^n a_{ik} c_{kj} + \sum_{k=1}^n b_{ik} c_{kj} = \\ &= (\mathbf{AC})_{ij} + (\mathbf{BC})_{ij} = (\mathbf{AC} + \mathbf{BC})_{ij} \end{aligned}$$

4. $\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{m \times n} \Rightarrow \mathbf{B}, \mathbf{C} \in \mathbb{R}^{n \times p}$

$$\begin{aligned} (\mathbf{A}(\mathbf{B} + \mathbf{C}))_{ij} &= \sum_{k=1}^n a_{ik} (\mathbf{B} + \mathbf{C})_{kj} = \sum_{k=1}^n a_{ik} (b_{kj} + c_{kj}) = \\ &= \sum_{k=1}^n (a_{ik} b_{kj} + a_{ik} c_{kj}) = \sum_{k=1}^n a_{ik} b_{kj} + \sum_{k=1}^n a_{ik} c_{kj} = \\ &= (\mathbf{AB})_{ij} + (\mathbf{AC})_{ij} = (\mathbf{AB} + \mathbf{AC})_{ij} \end{aligned}$$

Ukázka k důkazu asociativity součinu

$$\begin{aligned}
 ((\mathbf{AB})\mathbf{C})_{ij} &= \sum_{k=1}^p (\mathbf{AB})_{ik} c_{kj} = \sum_{k=1}^p \left(\sum_{l=1}^n a_{il} b_{lk} \right) c_{kj} = \\
 &= \sum_{k=1}^p \sum_{l=1}^n a_{il} b_{lk} c_{kj} = \sum_{l=1}^n \sum_{k=1}^p a_{il} b_{lk} c_{kj} = \\
 &= \sum_{l=1}^n a_{il} \left(\sum_{k=1}^p b_{lk} c_{kj} \right) = \sum_{l=1}^n a_{il} (\mathbf{BC})_{lj} = (\mathbf{A}(\mathbf{BC}))_{ij}
 \end{aligned}$$

$m = q = i = j = 1, n = p = 2$:

				6
				7
		0	1	6
		2	3	7
4	5	10	19	193

				7
				33
		0	1	7
		2	3	33
4	5			193

$$\begin{aligned}
 193 &= 10 \cdot 6 + 19 \cdot 7 = (4 \cdot 0 + 5 \cdot 2) \cdot 6 + (4 \cdot 1 + 5 \cdot 3) \cdot 7 = \\
 &= (4 \cdot 0 \cdot 6 + 5 \cdot 2 \cdot 6) + (4 \cdot 1 \cdot 7 + 5 \cdot 3 \cdot 7) = (4 \cdot 0 \cdot 6 + 4 \cdot 1 \cdot 7) + (5 \cdot 2 \cdot 6 + 5 \cdot 3 \cdot 7) = \\
 &= 4 \cdot (0 \cdot 6 + 1 \cdot 7) + 5 \cdot (2 \cdot 6 + 3 \cdot 7) = 4 \cdot 7 + 5 \cdot 33 = 193
 \end{aligned}$$

Efektivita výpočtu součinu

$$\mathbf{A} \in \mathbb{R}^{m \times n}, \mathbf{B} \in \mathbb{R}^{n \times p}, \mathbf{C} \in \mathbb{R}^{p \times q} : (\mathbf{AB})\mathbf{C} = \mathbf{A}(\mathbf{BC})$$

	\mathbf{B}	\mathbf{C}
\mathbf{A}	\mathbf{AB}	$(\mathbf{AB})\mathbf{C}$

$\mathbf{AB} \approx mnp$ aritmetických operací,
 $(\mathbf{AB})\mathbf{C} \approx mpq$ operací,
 celkem $\approx mp(n + q)$ operací.

	\mathbf{C}
\mathbf{B}	\mathbf{BC}
\mathbf{A}	$\mathbf{A}(\mathbf{BC})$

$\mathbf{BC} \approx npq$ operací,
 $\mathbf{A}(\mathbf{BC}) \approx mnq$ operací,
 celkem $\approx nq(m + p)$ operací.

Pro $m \ll n, p, q$, máme $mp(n + q) \ll nq(m + p)$.

					4
		2	-3	3	1
		-1	2	-1	-1
1	2	0	1	1	0
-2	-4	0	-2	-2	0

				4
				1
				-1
	2	-3	3	2
	-1	2	-1	-1
		1	2	0
		-2	-4	0

První způsob má více mezihodnot než druhý.

I když je konečný výsledek v obou směrech stejný, vhodné pořadí dílčích součinů může ovlivnit celkovou výpočetní náročnost.

Elementární matice

Pozorování: Necht' B je matice získaná z A pomocí:

- ▶ vynásobení i -tého řádku $t \neq 0$. Potom $B = EA$, kde $e_{ii} = t$, $e_{kk} = 1$ pro $k \neq i$ a $e_{kl} = 0$ za $k \neq l$.
- ▶ přičtení j -tého řádku k i -tému. Potom $B = EA$, kde $e_{ij} = 1$, $e_{kk} = 1$, pro všechny k a $e_{kl} = 0$ pro $i \neq k \neq l \neq j$.

Tyto matice E se nazývají
elementární matice.

Ukázka:

				3	6	...	a_{1k}		
				7	1	...	a_{2k}	$i = 2$	
				2	4	...	a_{3k}		
				5	3	...	a_{4k}	$j = 4$	
	1	0	0	0	3	6	...	a_{1k}	
	0	4	0	0	28	4	...	$4 \cdot a_{2k}$	$t = 4$
	0	0	1	0	2	4	...	a_{3k}	
	0	0	0	1	5	3	...	a_{4k}	
	1	0	0	0	3	6	...	a_{1k}	
	0	1	0	1	12	4	...	$a_{2k} + a_{4k}$	
	0	0	1	0	2	4	...	a_{3k}	
	0	0	0	1	5	3	...	a_{4k}	

Kvíz — řešení

Je-li u některých otázek více možností správných, vyberte všechny.

1. Kolik aritmetických operací je třeba pro výpočet součinu matic typu 3×4 a 4×2 ?
a) 18 součtů a 18 součinů,
b) $24 \times +$ a $18 \times \cdot$, c) $18 \times +$ a $24 \times \cdot$, d) $24 \times +$ a $24 \times \cdot$.
2. Která z následujících pravidel platí, mají-li výrazy smysl?
a) $(\mathbf{A}^T + \mathbf{B})^T = \mathbf{A} + \mathbf{B}^T$, b) $(\mathbf{A}^T \mathbf{B})^T = \mathbf{A} \mathbf{B}^T$,
c) $t\mathbf{A} + t\mathbf{B} = t(\mathbf{A} + \mathbf{B})$, d) $(t\mathbf{A})\mathbf{B} = \mathbf{A}(t\mathbf{B})$,
e) $(\mathbf{A} + \mathbf{B})^T \mathbf{C}^T = (\mathbf{C}\mathbf{B})^T + (\mathbf{C}\mathbf{A})^T$, f) $\mathbf{A}^T \mathbf{I} = \mathbf{I} \mathbf{A}^T$.
3. Pravda nebo lež?
Pro čtvercovou matici \mathbf{A} je matice $\mathbf{A} + \mathbf{A}^T$ vždy symetrická.
4. Odpovídají-li matice \mathbf{E} a \mathbf{E}' vzájemně inverzním řádkovým úpravám (např. přičtení a odečtení t -násobku), potom platí:
a) $\mathbf{E} + \mathbf{E}' = \mathbf{0}$, b) $\mathbf{E} - \mathbf{E}' = \mathbf{0}$, c) $\mathbf{E}\mathbf{E}' = \mathbf{0}$, d) $\mathbf{E}\mathbf{E}' = \mathbf{I}$.

Komentář k řešení kvízu

1. Součin má 6 prvků a pro každý je třeba vynásobit 4 dvojice čísel a tyto 4 součiny sečíst pomocí 3 součtů.
2. Porovnáme výrazy odpovídajícím prvkům matic na levých a na pravých stranách, např. $((\mathbf{A}^T + \mathbf{B})^T)_{ij} = (\mathbf{A}^T + \mathbf{B})_{ji} = (\mathbf{A}^T)_{ji} + b_{ji} = a_{ij} + b_{ji} = a_{ij} + (\mathbf{B}^T)_{ij} = (\mathbf{A} + \mathbf{B}^T)_{ij}$.
U b) má být správně $(\mathbf{A}^T \mathbf{B})^T = \mathbf{B}^T \mathbf{A}$.
3. $(\mathbf{A} + \mathbf{A}^T)_{ij} = a_{ij} + (\mathbf{A}^T)_{ij} = a_{ij} + a_{ji}$.
Stejný výraz dostaneme i pro „symetrický“ prvek $(\mathbf{A} + \mathbf{A}^T)_{ji}$
4. Protože jde o inverzní úpravy, je $\mathbf{E}\mathbf{E}'\mathbf{A} = \mathbf{A} = \mathbf{I}\mathbf{A}$.
Alternativně stačí ověřit vztahy pro elementární úpravy součtu a t -násobku. Např.: $\begin{pmatrix} t & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \frac{1}{t} & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$

Otázky k porozumění tématu přednášky

- ▶ Která z tvrzení pro počítání s maticemi by přestala platit, pokud by *součin* jednotlivých čísel nebyl komutativní?
- ▶ Která by přestala platit, pokud by *součet* nebyl komutativní?
- ▶ Jaké jsou předpoklady pro velikosti bloků v pravidlech pro součin blokových matic?
- ▶ Jak vypadají elementární matice pro zbývající elementární operace: přičtení t -násobku i -tého řádku k j -tému a pro záměnu dvou řádků?
- ▶ Co dává součin s elementární maticí *zprava*, neboli **AE**?